

Ετσι είναι...

ΑΝ ΕΤΣΙ ΝΟΜΙΖΕΤΕ

Αντεστραμμένα ερωτήματα για «εθνικούς πολιτισμούς»

Του ΑΙΜΙΛΙΟΥ ΜΕΤΑΞΟΠΟΥΛΟΥ*

Μια από τις καθοδηγητικές ιδέες του «αμφισβητησιακού» κινήματος της δεκαετίας του '60 ήταν η σχετικιστική αξιολογική εξομοίωση όλων των πολιτιστικών μορφωμάτων.

Τι σημαίνει, ρωτούσαν οι «ριζοσπάστες», ότι ο ευρωπαϊκός πολιτισμός είναι «υπέρτερος» εκείνου μιας αφρικανικής φυλής; Πώς θα κριθούν τα κριτήρια αξιολόγησης, συμπλήρωναν οι οξυδερκέστεροι; Το ερώτημα έχει μία βάση.

Αν ο ευρωπαϊκός πολιτισμός έγινε με την εξαπλώση του καπιταλισμού παγκόσμιος, δεν το χρωστά μόνο στην εσωτερική διανοητική δυναμική του αλλά και στη βία, στα όπλα, στους στόλους, στους πειρατές, στους τυχοδιώκτες και στους εμπόρους, Ολλανδούς, Πορτογάλους, Ισπανούς, Αγγλούς, Γάλλους που από το 15ο αιώνα όργωσαν όλα τα μήκη και τα πλάτη, κατακτώντας, πουλώντας, υποτάσσοντας.

Δεν ήταν, λοιπόν, το υψιπέτες των εννοιών αλλά η αιχμηρή πειστικότητα των σπαθιών και των κανονιών που όρισε τα κριτήρια της ανωτερότητας των ευρωπαϊκών διανοητικών και αισθητικών επιτευγμάτων.

Αυτή τη διαπίστωση των αμφισβητιών, στη δεκαετία των μεγάλων οραμάτων, την είχαν πάντως διατυπώσει ήδη οι τολμηρότεροι από τους στοχαστές του Διαφωτισμού, συγκινημένοι από τις αφηγήσεις και τις περιγραφές ταξιδιωτών και ιησοιτών εκπολιτιστών για τα ήθη και τα έθιμα των αγνών αριών.

Ο μεμφίμορος Rousseau είχε προαισθανθεί όσα οι επαναστημένοι νεαροί πίστευαν ότι ανακάλυψε πρώτος ο Marcuse. Ο Diderot, εξάλλου, χωρίς τους συναίσθηματισμούς του «μοναχικού περιπατητή», υποστήριξε ανάλογες απόψεις με μία θερμή που επεδίωκε να σκανδαλίσει και το κατόρθωνε.

Οσα, εντούτοις, αποτελούσαν για το παιγνιώδες πνεύμα του Diderot, ευχάριστη άσκηση ηθικού σκεπτικισμού μετατράπηκαν στις ημέρες μας σε δόγμα δήθεν «ανεξίθρησκειας», «ανεκτικότητα» και κάποτε αναγωγής του εντελεστερου φολκλόρ σε πρότυπο ζωής — με την ελπίδα ότι η «επιστροφή» στις ρίζες ή στις παραδόσεις, θα εξόλωνε τα δαιμόνια του κόσμου της αλλοτριώσης. Οι αμόλυντες, όμως, ψυχές των αμφισβητιών αντιπαθούσαν την ταλαιπωρία των λογικών βασάνων.

Ουδέποτε, λοιπόν, αντέστρεψαν το προειρηθέν ερώτημα για να αναρωτηθούν μήπως η επικράτηση των Ευρωπαίων στα πεδία των μαχών δεν ήταν γέννημα της τύχης αλλά απότοκος, ακριβώς, μιας έκδηλης πολιτισμικής ανωτερότητας; προίον ενός κοσμοπολιτισμού ικανού να αντιλαμβάνεται κουλτούρες που δεν τον αντιλαμβάνονταν και μίας «καθολικότητας» ικανής να αφομοιώνει σχήματα ερμηνείας του κόσμου που την αγνοούσαν.

Αυτό που έλειπε από τους Κινέζους, τους Αφρικανούς, τους ερυθρόδερμους, αλλά και, κατά διαφορετικό τρόπο, από τους βυζαντινούς κενολόγους το διέθεταν οι απόγονοι των ρωμαίων και οι βέρβαιοι βάρβαροι, Βησιγόθοι, Κέλτες, Νορμανδοί, Τεύτονες.

Ο ιουδαιοχριστιανικός πολιτισμός με την οικουμενική διάσταση της θεμελιακής εννοιολογίας του καρποφόρησε σε κλίματα ψυχρότερα εκείνου της γενέτειρας του.

Το Βατικανό διαμόρφωσε το σύγχρονο κόσμο ενώ τα ανατολικά πατριαρχεία ραδιουργούσαν στις βυζαντινές ή τις σουλτανικές Αυλές. Ενώ, άλλοι πολιτισμοί παρέμεναν έγκλειστοι στις κοσμοεικόνες τους, αδιάφοροι για το τι συνέβαινε πέρα από τα σύνορά τους και το βεληνικές των οφθαλμών τους.

Ζούμε σήμερα στον κόσμο που οι ιεροεξεταστές, οι πάπες, οι απόλυτοι μονάρχες, οι δόλιοι διπλωμάτες τους, οι μαϊκήνες και καλλιτέχνες της γηραιάς ηπειρου δημιούργησαν με φιλοσοφικά επιχειρήματα, έργα τέχνης και κανονιοφόρους. Το να αντιτάσσει κανείς σε αυτή την πραγματικότητα — ειδικά αν ανήκει και γεωγραφικά στην Ευρώπη — το εθνικό του πολιτισμικό μεγαλείο, αντιπαράθετοντας στον Mozart τα δημώδη άσματα της Τουρκοκρατίας και στον Descartes τον Μακρυγιάννη είναι ανεδαφικό και λίγο θλιβερό.

Όσα στοιχεία εθνικών παραδόσεων δεν είναι δυνατόν να μεταρσιωθούν σε οικουμενικής εμβέλειας «κανόνες» είναι ιστορικά καταδικασμένα να εξελιχθούν, βαθμιαία, σε φολκλόρ.

Να αποτελέσουν θησαυρούς αξίους κάθε προστασίας αλλά ανεπαρκείς, τόσο για τη θεμελίωση μίας ηγεμονικής κουλτούρας όσο, φοβάμαι, και για την εθνική επιβίωση.

Αυτοί οι λαϊκοί θησαυροί, εφόσον διατηρούν μία γνησιότητα, μπορούν να λειτουργήσουν ως ιστοί συνεκτικότητας ενός έθνους, χωρίς μολοταύτα να του παρέχουν όπλα για την ανάβαση σε υψηλότερα διανοητικά στερεώματα, για το «άνοιγμα στον κόσμο».

Αντίθετα, συχνά παρωθούν σε εσωστρέφεια και ξενοφοβία που έχει καταλυτικές συνέπειες όταν εκφράζεται ως επαρχιωτικός σωβινισμός — που προδίδει έντονα συμπλέγματα κατωτερότητας.

Αξίζει να θυμηθούμε πάλι όσα έγραψε για το φολκλόρ και την «εθνική παράδοση» ο Antonio Gramsci, ενάντια τόσο στις εθνικοκεντρικές ιδεολογίες όσο και στα ψευδομαρξιστικά ιδεολογήματα περί «λαϊκής» ή «προλεταριακής» κουλτούρας.

Η σκοπιά του Gramsci ήταν ευρωκεντρική αλλά ο ευρωκεντρισμός, όταν δεν εκτρέπεται στην αλαζονεία, αλλά εκφράζεται ως αυτοσυνείδηση και μετρημένη αυτεπίγνωση, όπως έδωσαν στο νεώτερο κόσμο την τωρινή του όψη, δεν είναι κατ'ανάγκη ονειδός. Και αν οι Έλληνες φιλοδοξούν να αναστήσουν την ταυτότητά τους οφείλουν να αναζητήσουν ό,τι τους συνδέει με τον ευρωπαϊκό πολιτισμό, αποδίδοντας στο φολκλόρ τη θέση που του αρμόζει στην ιστορική μνήμη.

(*) Ο Αιμίλιος Μεταξόπουλος είναι εκλεγμένος αντιπρύτανης του Παντείου Πανεπιστημίου